

Наталія ВІТУШКО,

завідділу СІАЗ НБУВ

БІБЛІОТЕКА ЯК ЦЕНТР ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ВИРОБНИЦТВА

У статті розглядається місце бібліотечних установ в інформаційно-аналітичному виробництві, аналізуються тенденції розвитку бібліотечного інформаційно-аналітичного продукту у процесі розвитку інформаційного простору (на базі практики СІАЗ НБУВ).

Ключові слова: інформація, бібліотека, інформаційна потреба, інформаційна послуга, бібліотечний інформаційно-аналітичний продукт, Служба інформаційно-аналітичного забезпечення (СІАЗ).

З поширенням у світі нових комп'ютерних та інформаційних технологій важливим фактором розвитку суспільства стає інформація – один з основних його стратегічних ресурсів.

Створюються умови, коли «суттєвий прогрес і поширення інформаційних технологій, глобальний характер систем масової комунікації призводить до утворення глобального інформаційного простору, який змушує світову спільноту, кожну державу швидко орієнтуватися та адаптуватися у сучасному інформаційному середовищі» [12].

Реалізація пріоритетних напрямів інформаційного розвитку відкриває економіці будь-якої країни шлях до світової системи розподілу праці, стає підґрунтям успіху її розвитку.

За умов, коли інформаційна сфера стає одним з вирішальних факторів на шляху інтелектуалізації суспільного виробництва, держава бере на себе керування процесом інформаційного виробництва та забезпечення доступу суспільства до інформаційних продуктів, без яких воно не може нормально розвиватися. Про це свідчать численні законодавчі акти, прийняті в різні роки в Україні: «Про інформацію» (1992 р.), «Про науково-технічну інформацію» (1993 р.), «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» (1993 р.), «Про захист інформації в автоматизованих системах» (1994 р.), «Про інформаційні агентства» (1995 р.), «Про національну програму інформатизації» (1998 р.), «Про бібліотеки та бібліотечну справу» (2000 р.) та ін.

Бібліотеки відіграють важливу роль у процесі створення вітчизняного інформаційного простору. У найближчій перспективі вони бачаться як доповіднені посередники між безмежним потоком інформації і користувачем.

Це дасть можливість бібліотекам органічно вбудуватись у світову та національну інформаційні системи. З іншого боку – забезпечити вільний та швидкий доступ до інформації необмеженій кількості користувачів, створити умови для виробництва нових інтелектуальних продуктів.

За останнє десятиріччя відбулися значні зміни в організаційно-технологічній сфері діяльності бібліотек. Наслідком розвитку системи суспільних запитів стало становлення й розвиток бібліотечного інформаційно-аналітичного виробництва, виникнення його нових форм – бібліотечних систем, заснованих на розгалужених каналах зв'язку; електронних бібліотек, які на ринку інформаційних продуктів і послуг поступово стають конкурентами для інших його суб'єктів; спеціальних інформаційно-аналітичних служб, діяльність яких заснована на використанні як бібліотечних фондів, так і ресурсів світової інформаційної мережі. Усі ці процеси сприяють створенню комфортного інформаційного середовища для користувача, активізують співробітництво бібліотечних установ.

Проблеми загострення потреби людини в необхідній для сучасного розвитку інформації¹ та бібліотеки як центру інформаційно-аналітичного виробництва постійно привертають до себе увагу дослідників. Важливу роль у теоретичному узагальненні об'єктивних та суб'єктивних процесів розвитку бібліотечно-інформаційної сфери як складової інформаційного суспільства відіграють праці Л. З. Амлінського, Я. Л. Шрайберга.

У вітчизняній літературі проблеми інформаційного суспільства представлені працями фахівців, що розглядають вплив інформатизації на соціальні процеси, державу, культуру, психологію людини, економічну ефективність інформаційної діяльності, формування ринку інформаційних послуг, аналізують проблему інформаційних обмінів практично на всій глибині соціальної структури суспільства. Зокрема, історичний аналіз комплексної діяльності бібліотеки на практиці НБУВ здійснили О. С. Онищенко та Л. А. Дубровіна. Розвиток системи соціальних інформаційних баз у період переходу суспільства до постіндустріального періоду розвитку, і у зв'язку з цим – зміни в процесі суспільної трансформації в діяльності бібліотек, перетворення їх у загальносуспільні інформаційні центри досліджував В. М. Горовий.

Окремі аспекти проблеми інформаційного обслуговування, як однієї з найважливіших функцій бібліотеки активно розробляли І. О. Давидова, М. Я. Дворкіна, О. В. Карпинська, Ю. М. Столяров, М. С. Слободяник.

Основою теорії бібліотечно-інформаційного виробництва як цілісної

¹ Усвідомлені потреби в інформації, необхідної для вирішення певного завдання, яке залежить від характеру діяльності людини і сприймається нею як неузгодженість між наявними та потрібними знаннями. (Докладніше див.: Мотульський Р. С. Общее библиотечное ведение. – М.: ЛИБЕРЕЯ, 2004. – С.12).

соціокультурної системи, що активно розвивається за умов інформаційного суспільства, є принцип історичного розвитку. Якщо розглянути в історичному розрізі такий аспект діяльності бібліотек, як вплив на життєдіяльність суспільства, можна побачити, що його поглиблення сталося саме тоді, коли у бібліотеки з'явилися нові інформаційні можливості.

Зміни в роботі бібліотек під впливом активної комп'ютеризації, впровадження автоматизованих інформаційно-бібліотечних систем, використання сучасних засобів комунікації привело до диференціації та урізноманітнення бібліотечного інформаційно-аналітичного продукту. Останній же сприяв збільшенню доступності інформації, що, як вважає М. Я. Дворкіна, є фундаментом бібліотечної справи [2].

Під впливом сучасних інформаційних технологій бібліотека перетворилася на складний виробничий комплекс, що об'єднує:

- інформаційні ресурси;
- безпосередньо виробничий процес, який дає змогу перетворювати інформаційні ресурси в нову якість;
- інформаційну продукцію та інформаційну послугу, що є результатом функціонування бібліотеки.

У сучасних умовах зростаючого значення в роботі бібліотечних установ набуває актуальність. Зокрема, на думку члена Фонду FORCE (Нідерланди) Річарда Н. Такера, діяльність бібліотеки не за принципом «на майбутнє», а на замовлення читачів дає змогу на 100 % задовольнити їхні потреби навіть за умови певних фінансових труднощів.

Важливим каталізатором розвитку бібліотечно-інформаційного виробництва стала поява Інтернету, ключовими поняттями якого є «співпраця, а не ізоляція, поширення, а не обмеження». Доступ до Інтернет кардинально розширив джерельну базу бібліотек, незалежно від місця розташування й фінансових можливостей, оскільки надав можливість використання всіх представлених у мережі бібліографічних, довідкових та енциклопедичних видань, електронних каталогів закордонних бібліотек, повнотекстових баз даних, матеріалів сайтів органів державної влади всіх рівнів, електронних ЗМІ та ТРК, партійних та громадських організацій, провідних інформаційних агентств тощо.

Сьогодні обслуговування користувачів набуло комплексного характеру. Традиційне бібліографічне інформування співіснує з комп'ютеризованим. За допомогою електронної пошти бібліотеки отримують запити на інформаційне обслуговування та надсилають респондентам підготовлені інформаційно-аналітичні продукти. Ресурси Інтернет використовуються співробітниками бібліотек при комплектуванні своїх фондів. Використання пошукових систем дає можливість підняти на більш високий рівень ефективність роботи навіть невеликих бібліотек. Створення бібліотечними установами власних веб-ресурсів дає

можливість розширити коло користувачів бібліотечною інформаційно-аналітичною продукцією. Зокрема, про це свідчить високий рівень відвідувань веб-порталу НБУВ, який постійно зростає (щодня – близько 40 тис. користувачів ²). Варто зауважити, що навіть при вже наявних практичних здобутках у бібліотечній практиці по інформаційно-аналітичному обслуговуванню користувачів, у т. ч. дистантних.

Стосовно ролі бібліотек у інформаційно-аналітичному виробництві проводиться ще й досі чимало дискусій. Деякі фахівці вважають, що бібліотеки продовжують залишатись у своїй традиційній функціональній ніші і не мають перспективи для розвитку аналітичної діяльності. Зокрема, на думку Н. О. Сляднєвої, у галузі виробництва інформаційно-аналітичних продуктів сучасні бібліотеки ані за складом та характером документальних фондів й інших інформаційних ресурсів, ані за складом і кваліфікацією кадрів, ані за типовими для них технологіями не можуть бути конкурентоспроможними на ринку аналітичних послуг.

На її думку, ступінь аналітичності аналітико-синтетичної переробки документальних потоків (насамперед опублікованих) бібліотеками є недостатнім. Вони не мають у своєму розпорядженні необхідних інструментів (підрозділів, кадрів, систем зв'язку й обробки даних), потрібних для інформаційного моніторингу будь-якої теми. Тоді як дедалі більше аналітичних структур, що існують за межами бібліотек, вирішують аналітичні завдання в режимі прямого інформаційного моделювання й спостереження, минаючи стадію аналізу традиційних публікацій, інформаційний лаг ³ яких є занадто великим [14].

Можна стверджувати, що дана думка була сформована без врахування практики сьогодення. Маючи у своєму розпорядженні комунікаційні канали, автоматизовані інформаційно-бібліотечні установи, насамперед великі, галузеві і регіональні, вже сьогодні отримують можливість урізноманітнювати види бібліотечних інформаційних продуктів, підвищувати цим самим ефективність використання фондів, введення їх в суспільний обіг, а отже – задовольняють зростаючий попит на них у суспільстві. Цьому сприяє і вдосконалення організаційної структури бібліотек, створення спеціальних підрозділів, таких як Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ), подібних структур у ряді інших бібліотек.

Моніторинг суспільно-економічних процесів, ситуативний аналіз, використання електронних ресурсів ЗМІ, Інтернету, соціологічних даних, комп'ютерні технології обробки великих інформаційних масивів

² Докладніше про статистику відвідувань: www.nbuv.gov.ua/library/webstat.html#stat.

³ Інтервал між подією, її відбиттям у публікаціях і аналізом (див. про це: Сляднєва Н. А. Информационно-аналитическая деятельность: проблемы и перспективы. – Режим доступа: <http://www.misit.ucoz.ru/load/14-1-0-45>).

– все це сприяє тому, що інформаційно-аналітичні продукти бібліотек успішно просуваються на інформаційний ринок, використовуються широким колом користувачів, насамперед тих, що мають відношення до прийняття важливих у суспільній практиці рішень.

Для ілюстрації сказаного варто детальніше зупинитись на досвіді Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади. У практичній роботі СІАЗ здійснюється замкнений цикл підготовки матеріалів: від етапу визначення показників збору інформації, її відбору, класифікації, обробки до аналізу, розробки прогнозів і практичних рекомендацій. Реалізація всіх етапів у межах однієї служби сприяє ефективній роботі.

Основне завдання полягає у розкритті фондів НБУВ за допомогою створення синтезованих науково обґрунтованих інформаційних продуктів, які мають максимально задовольняти інформаційні потреби користувачів. До них висувають високі вимоги стосовно оперативності, достовірності, обґрунтованості.

СІАЗ тісно співпрацює з іншими підрозділами НБУВ. Зокрема, під час створення інформаційно-аналітичних продуктів використовуються бібліографічні дослідження документального потоку відділу довідково-бібліографічного обслуговування, матеріали Інституту архівознавства, інших відділів НБУВ, які є проміжними етапами підготовки матеріалів⁴. На веб-порталі бібліотеки існує рубрика «Аналітичні матеріали СІАЗ», яка регулярно поповнюється актуальною інформаційно-аналітичною продукцією, що підвищує рейтинг веб-порталу серед користувачів.

Процес інформаційного виробництва СІАЗ складається з кількох етапів:

- аналізу масивів інформації глобального інформаційного простору;
- пошуку, відбору, обробки та структурування інформації;
- відбору необхідних ресурсів в інтересах користувачів;
- створення на базі цих ресурсів певного виду інформаційного продукту;
- швидкого доведення до замовника за допомогою дистантних форм.

Прогноз – кінцева стадія моделювання багатьох інформаційних продуктів СІАЗ.

Джерельна база служби постійно розширюється. Крім друкованих видань, однією з важливих її складових є інтернет-видання, електронні ЗМІ (електронні періодичні видання, електронні версії друкованих ЗМІ, спеціальні інтернет-проекти), сайти наукових установ та організацій,

⁴ Це важливо усвідомлювати, щоб бачити відмінність між інформаційною продукцією у процесі підготовки і в момент передачі її користувачеві. Той самий продукт може виступати в ролі як проміжного, так і кінцевого результату. Зокрема, якщо користувача цікавить література з певного питання, її тематичний список є інформаційним продуктом. Якщо його мета – тенденції розвитку певної галузі суспільного розвитку, кінцевим результатом є аналітичний огляд, складовою частиною якого є вказаний список.

сайти громадських і політичних організацій, галузеві електронні ресурси.

Значну допомогу в збереженні необхідного рівня оперативності та якості продукції СІАЗ надає робота з інформацією офіційних сайтів центральних та регіональних органів державної влади, на веб-сторінках яких розміщуються поточні новини, аналітичні матеріали, нормативно-правова база.

В інтернет-ресурсах з найбільшою швидкістю відображаються усі процеси суспільного життя, тому робота співробітників служби із все-світньої мережею надає змогу фактично в режимі онлайн отримувати нову інформацію, визначати її місце в загальному інформаційному полі, обробляти та структурувати її для використання під час створення синтезованого науково обгрунтованого інформаційного продукту.

Важливим напрямом у роботі з розширення інформаційної бази служби є вивчення регіональних джерел електронної інформації. У результаті такої роботи створено, зокрема, електронну карту регіонів. Веб-ресурси досліджуються за певними критеріями (суспільна значущість, періодичність оновлення мережевих ЗМІ; якість підтримки електронного видання; якість оперативної аналітичної інформації; можливості пошукового апарату сайтів, роботи архіву, умови використання матеріалів тощо).

Для вдосконалення роботи з розширення пошуку необхідної інформації запроваджено використання «електронних візиток», які складаються кожним співробітником відділу технології електронної обробки інформації, поповнюються ним у процесі роботи, сприяють збереженню та накопиченню знайдених веб-ресурсів, чіткому й оперативному перерозподілу шляхів пошуку. На сьогодні вивчено і введено в робочі процеси близько 200 сайтів центральних українських та російських інтернет-видань; 227 – регіональних.

Під час пошуку, технічного опрацювання та структурування інформації, що є основою роботи служби, враховуються такі критерії відбору матеріалів інтернет-видань, як:

- жанрові особливості інформаційно-аналітичного продукту;
- необхідний рівень деталізації матеріалу;
- потреби замовників дослідження, характер практичного використання.

Сучасні технології дають можливість службі широко використовувати дистантну форму надання інформаційно-аналітичної продукції замовниками. Відповідні інформаційно-аналітичні матеріали в електронному вигляді надсилаються на e-mail понад 900 адресатів у вищих органах центральної влади, в обласних центрах, містах та районах України.

СІАЗ широко використовує і таку форму дистантного обслуговування читачів, як надання їм своєї продукції через веб-портал НБУВ.

Дещо гальмують процес підготовки інформаційної бази для аналітичної роботи певні проблеми, пов'язані з особливостями сучасної продукції інформаційно-аналітичного обслуговування користувачів бібліотек. Так, відчувається необхідність озброєння інформаційних працівників бібліотек засобами автоматизації інтелектуальної праці, які давали б змогу здійснювати автоматизований пошук в Інтернеті, моделювати, прогнозувати, виявляти тенденції певних суспільних процесів і явищ. На сьогодні внесок систем «штучного інтелекту» в аналітичну діяльність є досить скромним.

Таким чином, розвиток комп'ютерної техніки та цифрових технологій змінює бібліотечну практику та уявлення суспільства про місце бібліотек в інформаційній інфраструктурі. А Інтернет істотно розширив спектр інформаційного обслуговування користувачів бібліотек, створивши передумови для якісного перетворення бібліотек на суспільні центри інформаційно-аналітичного виробництва.

Ці процеси обумовили появу в структурі бібліотек інформаційно-аналітичних підрозділів. Серед них – СІАЗ НБУВ. Інформаційно-аналітичні продукти даної спеціалізованої структури сприяють розвитку бібліотечного обслуговування широкого кола користувачів. І що важливо – здійснюється це на основі електронних інформаційних технологій, що стали базовими в розвитку української інформатизації. Поєднання наукової та прикладної складових у діяльності сприяє впровадженню в практичну діяльність результатів досліджень служби, що в результаті підвищує ефективність створюваного нею інформаційного продукту.

Список використаних джерел

1. Бібліотеки в меняющемся мире / интервью акад. А. С. Онищенко; записала Л. Таран // Зеркало недели. – 2001. – № 44. – С.17.
2. Ванеев А. Н. Библиотечное дело. Теория. Методика. Практика / А. Н. Ванеев // СПбГУКИ. – СПб. : Профессия, 2004. – С. 91.
3. Горовий В. М. Бібліотеки як сучасні центри української інформатизації / В. М. Горовий / Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 2009. – Вип. 25. – С. 23–35.
4. Горовий В. М. Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства / В. М. Горовий. – К. : НБУВ, 2006. – 300 с.
5. Горовой В. Н. Эволюция информационного производства в процессе глобальных общественных трансформаций / В. Н. Горовой // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития : научно-практический и теоретический сборник.

Вып. 5 / МААН, Совет директоров науч. б-к и информ. центров ; редкол.: А. С. Онищенко (предс.) [и др.]. – К., 2007. – С. 161.

6. Государственное учреждение «Центральная научно-техническая библиотека Горно-металлургического комплекса Украины» (ГУ «ЦГНТБ ГМК Украины») [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.cgntb.dp.ua/menu_183.html. – Загл. с экрана.

7. Давидова І. О. Бібліотечне виробництво в інформаційному суспільстві : монографія / І. О. Давидова. – Х. : ХДАК, 2005. – 295 с.

8. Додонов О. Г. Інформаційна політика в Україні: стратегія розвитку / О. Г. Додонов, В. В. Жиголук, О. В. Литвиненко, С. О. Янішевський // Стратегії розвитку України: Теорія і практика / за ред. О. С. Власюка. – К. : НІСД, 2002. – С. 611–636.

9. Звіт про Міжнародну наукову конференцію «Бібліотечно-інформаційний сервіс» // Бібл. вісн. – 2002. – № 1. – С. 2–4.

10. Информационное обслуживание. Продукты и услуги научно-технических библиотек [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.cgntb.dp.ua/menu_183.html. – Загл. с экрана.

11. Мотульский Р. С. Общее библиотековедение / Р. С. Мотульский. – М. : Либерия, 2004. – С. 12.

12. Окинавская хартия глобального информационного общества // Информационное общество. – 2000. – № 4. – С. 54–57.

13. Свобода А. А. Проблемы развития информационной сферы общества в XXI ст. и их влияние на организацию информационного обслуживания читателей универсальной научной библиотеки / А. А. Свобода // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития. – К. : НБУВ, 2003. – С. 119–132.

14. Сляднева Н. А. Информационно-аналитическая деятельность: проблемы и перспективы [Электронный ресурс] / Н. А. Сляднева. – Режим доступа: <http://www.misit.ucoz.ru/load/14-1-0-45>. – Загл. с экрана.